

Yazar Bilgileri Author(s)

Yüksek Lisans Öğrencisi

Hazal BİLEN

Pamukkale Üniversitesi

Tefsir

hazalbilen@gmail.com

ORCID: 0009-0007-0973-1167

Künye Bilgisi

Harun Abacı, *Kur'ân'ın Mâtürîdî Yorumu*.

Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

192 sayfa.

ISBN: 9786057570970.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Mâtürîdî / Mâturîdî

Mu'tezile / Mu'tazila

Te'vîlâtü'l-Kur'ân / Ta'vîlât al-Qur'ân

Tenkit / Critique

Dilbilim / Linguistics

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

24/12/2024

Kabul Tarihi / Accepted

10/02/2025

Atıf / Citation

Bilen, Hazal. "Harun Abacı, Kur'ân'ın Mâtürîdî Yorumu". *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 3/1 (Haziran 2025), 122-131.

Tefsir ilmi, yeni çalışmalar ve araştırmalar neticesinde tıpkı diğeri İslami ilimler gibi gelişen ve kendini yenileyen akademik bir disiplin olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda Harun Abacı'nın "*Kur'ân'ın Mâtürîdî Yorumu*" adlı kitabı da bu sürece katkı sunan araştırmalardan biri olarak kendini göstermektedir. Abacı'nın çalışması sadece tarihsel bir inceleme olmayıp bunun yanında Mâtürîdî düşünce sisteminin çağdaş ve akademik perspektifle yeniden yorumlanmasını sağlayan özgün bir araştırma niteliği taşımaktadır. Türklerin büyük bir kısmı tarafından itikadi mezhep olarak benimsenen Mâtürîdîliđin kurucusu İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944), "*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*" adlı tefsirindeki Mu'tezile mezhebine yönelik tenkidinin dil bilimsel eleştirilerinin ortaya konulduğu bu kitap üç ana bölümden oluşmaktadır.

Yazar, birinci bölümü sarf ve nahiv verileri ışığında Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yapmış olduğu eleştirileri "Fiil, Mastar, Edatlar, Nekre İsim, Harf-i Cerler, Müzekker-Müennes Uyumu, İ'râb Harekesi, İstisna ve İştiğal" dâhil olmak üzere dokuz alt başlık hâlinde ele almaktadır (s. 19-70). Yazar bu bölümdeki incelemelerinde Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile'nin fiil-harf-i cer ilişkisindeki farklı anlam ihtimallerinden faydalanarak kendi mezheplerinin ilkelerine uygun te'viller yaptıklarını ve başta rü'yetullah meselesi olmak üzere pek çok meselede bu durumun tekrar ettiğini saptamaktadır (s. 26, 28, 36, vd.).

İkinci bölümde belâgat verileri ışığında Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye karşı tenkitleri "Beyân ve Meânî"den müteşekkil iki alt başlık hâlinde incelenmiştir (s. 73-122). Bu bölümde Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile'nin Kur'ân'da

mecazın varlığını kabul ettiği ancak her iki tarafın da kendi prensiplerine uygun dūŖecek Ŗekilde ayetlerin hakikat ya da mecaz anlamlarını esas aldıkları, çeŖitli örneklerle açıklanmaktadır (s. 77). Aynı Ŗekilde haberî sıfatlar hususunda da Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile'nin kendi mezhebî ilkelerine göre te'vil yaptıkları aktarılmaktadır (s. 90).

Üçüncü bölümde ise lügat verileri ışığında "Vücûh ve Nezâir İlmi, Âm Lafızların Umum İfade Etmesi" Ŗeklinde iki alt başlık bulunmaktadır (s. 127-150). Bu bölümde Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile'nin Kur'ân'daki kelimelerin manalarını kendi teolojik kabulleri lehinde araçsallaŖtırdıkları, bunun için Arap Ŗiirinden de delil getirdikleri deskriptif bir yaklaŖımla resmedilmektedir (s. 142, 147-148).

Yazarın giriŖ bölümünün ardından Mâtürîdî'nin tefsirine yönelik akademik çalıŖmalara dair literatür değerlendirmesi yapması ve bu literatür içerisinde kendi çalıŖmasının farkını belirtmesi; yine kaynakçanın ardından ayet, Ŗahıs ve kavram indeksine yer vermesi çalıŖmanın akademik düzeyini arttırdığı gibi çalıŖmadan istifade düzeyini de arttırmaktadır (s. 167-184). Abacı, kitabında temel olarak Mâtürîdî'nin ayetlerin tefsirinde dil bilimi ilkelerini Mu'tezile'ye reddiye çerçevesinde nasıl kullandığını ele almakta, kelâm-dil bilimi ilişkisinin Kur'ân tefsiri ve te'vili üzerindeki yansımalarını Mâtürîdî ve Mu'tezile sınırları içerisinde incelemektedir. Bu tür bir inceleme aynı konuda yapılan benzer çalıŖmalardan Abacı'nın çalıŖmasını ayırmaktadır. Zira benzer çalıŖmalarda konu Mu'tezile tenkidıyla sınırlı

tutulmamakta; Cebriyye, Hâriciyye, Şîa vb. mezheplerde tenkit edilmekte ve konu yalnızca kelâm-dil bilimi ilişkisi çerçevesinde ele alınmamaktadır. Yazar, kitabında kendi çalışmasının benzer nitelikli diğer çalışmalardan farkını dile getirmiştir. Söz gelimi Kıyasettin Koçoğlu'nun "Mâtürîdî'nin Mutezile'ye Bakışı" adlı doktora tezinde Mâtürîdî'nin yalnızca Mu'tezile'ye değil Cebriyye, Kaderiyye ve Hâriciyye başta olmak üzere diğer mezheplere yaptığı eleştirilerine de yer verildiğini belirtmiş; Yuldus Musahanov'un "Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi (Ebu'l-Kasım el-Ka'bî el-Belhî bağlamında)" adlı doktora tezinde genel olarak Mu'tezile mezhebinden ziyade Mu'tezilî âlim Kâ'bî'nin (ö. 319/931) görüşleri çerçevesinde sınırlı bir eleştiriye yer verildiğini ifade etmiş ve böylelikle kendi çalışmasının dayandığı zemine yönelik bilgi vermiştir (s. 8- 9). Yazar bu nedenle ön sözde de belirttiği gibi konuyu Mâtürîdî-Mu'tezile tenkidıyla sınırlı tutarak özgün bir çalışma oluşturmuş ve kelâm-dil bilimi bağlantısı eşliğinde her iki mezhebin tenkit metodolojisinin doğru anlaşılmasını sağlayarak literatüre katkıda bulunmuştur (s. 4-8). Yazar, çalışmasının genelinde Mâtürîdî'nin Kur'ân'a dil bilimsel temelde nasıl yaklaştığını, kelâmi varsayımları için ne tür dil bilimsel izahlar yaptığını, daha temelde akıl ve vahiy arasında nasıl dengeli bir ilişki kurduğunu çeşitli örneklerle açıklamaya çaba göstermiştir. Bu eser, aynı zamanda kelâm-dil bilimi ilişkisinin Mâtürîdî-Mu'tezile bağlamında ele alınması hususunda ilerleyen zamanlarda bu konuya dair yazılacak akademik çalışmalara geniş bir kaynak ve referans noktası oluşturmaktadır. Muhtevası açısından oldukça geniş ve üst düzey bilgilere sahip olan bu kitabın temel hedef kitlesi,

akademik alanda yetkinleşmiş kişilerdir. Bundan dolayı akademik altyapısı bulunmayan ve Arap dilinin hususiyetlerine dair yeterli bilgiye sahip olmayan kimselerin bu kitabı anlamakta zorluk yaşamaları muhtemeldir. Ayrıca yazarın bazı kavramsal detaylara fazla girmesi zaman zaman okuyucunun ana konudan uzaklaşmasına neden olabilmektedir (s. 38-43).

Abacı, kitabında tümevarım yöntemini kullanmaktadır. Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile'nin nazar ve istidlal metotlarını tikel örnekler üzerinden ilerleyerek tümel yargılar bağlamında değerlendirmektedir. Abacı'nın çalışmasında tefsir terimlerinin yoğun olarak kullanılması, okuyucunun tefsir alanında bilgili olmasını -en azından tefsir terimlerinin manasını bilmesini- kitabın anlaşılabilirliği açısından zorunlu kılmaktadır. Abacı çalışmasında, Kādî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) başta olmak üzere Zeccâc (ö. 311/923), Kisâî (ö. 189/805) ve Ferrâ (ö. 207/822) gibi müfessirlerin dil bilimsel ağırlıklı tefsirlerinden ve Mâtürîdî'nin çağdaşı sayılan Taberî'nin (ö. 310/923) eserinden de yararlanmıştı (s. 15). Ancak yazar bu noktada, Mâtürîdî'nin yalnızca dil bilime dair müfret bir eserinin bilinmemesinin konunun sınırlılıklarından olduğunu belirtmektedir (s. 6). Abacı'nın, çalışmasının dipnot ve kaynakça kısmında özellikle klasik kaynaklara yoğunlaşması konunun direkt ana kaynaktan alınmasını sağlamış ve kitabın bilimsel değerini arttırmıştır. Kitapta İmam Mâtürîdî ve Mu'tezile'nin birbirlerine karşı delil gösterdikleri ayetlerde ortaya koydukları dil bilimsel veriler, bu verilerin kaynakları ve dil ilimlerindeki yeri i'tizâl bağlamında tespit edilmeye çalışılmıştır (s. 3). Yazar,

kitabında tasvir ve değerlendirmeleri sistematik olarak ele almıştır. Cümleler ve paragraflar arasındaki mantık örgüsüne ve insicamına dikkat etmiştir.

Yazar, Mâtürîdî'nin Kur'ân'a olan yaklaşımının temel özelliklerinden birinin de metnin literal anlamı ile sembolik anlamı arasındaki dengeyi koruması olduğunu belirtmektedir. Yazar bu yaklaşımın, Mâtürîdî'nin doğru bir tefsir anlayışı geliştirilmesini sağladığını vurgulamaktadır (s. 12). Mâtürîdî'nin, Kur'ân'daki metinlerin anlaşılmasında, dilsel anlamın yanı sıra akıl yoluyla yapılan çıkarımları da önemli gördüğünü belirtmektedir. Özellikle Kur'ân'ın metafizik konularına dair ayetlerinde, Mâtürîdî'nin akılcı yorumunun ön plana çıktığını savunmaktadır. Abacı; Mâtürîdî'nin Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları gibi temel meselelerde akıl yürütmenin gerekliliğini savunduğunu vurgulamaktadır (s. 31-36). Kitapta, Mâtürîdî'nin akıl ile vahyin uyumlu olduğu düşüncesinin nasıl şekillendiği detaylı bir biçimde işlenmiştir. Yazar, Mâtürîdî'nin bu noktada kelâm ilminin sınırlarını da zorlayarak Kur'ân'dan elde edilen bilgileri akıl süzgecinden geçirme çabalarını ele almaktadır. Yazar, bu eserde hem Mâtürîdî'nin hem de Mu'tezile'nin kelâmi esaslarını Kur'ân'a dayandırırken dil bilimsel tahlillere ne kadar ehemmiyet gösterdiklerini açıklığa kavuşturmaktadır. Ayrıca yazar, eserinde objektif bir tavır sergileyerek -kendisi de Mâtürîdî olmasına rağmen- "Mâtürîdî'nin Hatalı Nahiv Uygulaması (İştigal): Kulların Fiilleri" başlığı altında İmam Mâtürîdî'nin yapmış olduğu hatalı nahiv örneklerine yer vermektedir (s. 66-67). Kitapta özellikle Mâtürîdî'nin, Mu'tezile'yi hatalı te'vil yapmakla

eleştirmesine rağmen kendisinin de yaptığı hatalı te'villerinin bulunması çelişkili gözükmemektedir. Ancak bu konu kitapta daha geniş bir çerçevede sonuç bölümünde ele alınmış ve çelişki giderilmiştir (s. 155-156). Abacı, her iki grubun da kendi görüşlerine uygun olan ayetleri muhaliflerine delil gösterdiklerini ancak kendi görüşlerine aykırı olan ayetleri prensiplerine uygun bir biçimde akli ve lügavi veriler kullanarak te'vil ettiklerini belirtmektedir. Her iki grubun da genel olarak nahiv âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen dil kurallarına uygun te'vil yaparken bazen de dilde çoğunluk tarafından şaz kabul edilen kurallardan yararlandıkları belirtilmiştir (s. 66-70). Tarih boyunca bunu hemen hemen her mezhebin yaptığını söylemenin çokta yanlış olmayacağı öngörülebilmektedir. Buna ek olarak yalnızca Mu'tezili âlimlerin hatalı te'vil yaptıkları şeklinde bir iddiada bulunmanın yanlış olacağı da kitapta açıkça belirtilmektedir (s. 69). Çünkü Mâtürîdî her ne kadar Mu'tezile'yi hatalı te'vil yapmakla eleştirmiş olsa da Mâtürîdî'nin de bazı ayetleri kendi düşüncesine uygun bir biçimde te'vil etmek için şaz rivayetleri kullandığının vaki olduğu çeşitli örneklerle açıklanmaktadır (s. 67-70). Öyle ki her iki grubun da kelimenin manalarını nüzul dönemindeki muhatabına, siyak ve sibakına göre değil kendi kelâmi bakış açılarına göre te'vil ettikleri kitapta açıkça belirtilmektedir (s. 155-156). Ancak yazar tarafından ayetlerde anlam ve yorum zenginliğine kapı aralaması bakımından bu durumun faydalı sayılabileceği öngörülmektedir. Çünkü yazar, müfessirlerin genelde dil ilimlerinin kaideleri hususunda ittifak hâlinde olduklarını fakat bu kuralların ayetlere uygulanması bakımından bir

sıkıntı yaşandığını savunmaktadır. Her müfessirin kendi görüşlerini destekleyecek şekilde dil kaidelerini uyguladığını savunmaktadır. Ve bu görüşleri bağlamında müfessirler arasındaki ihtilafın kaidenin kendisinde değil uygulanmasında ortaya çıktığını aktarmaktadır. Dolayısıyla dil biliminin her çeşit te'vil için bir temellendirme aracı olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu ön kabulleri zemininde Abacı'ya göre dil bilimi, esasında mezhebi ideolojilere ters bir durum ortaya çıkarmada veya manayı daraltmada kullanılan bir yöntem değildir. Abacı, kitabında konuyu bu bağlamda ele alarak okuyuculara derinlemesine irdelenmiş bir biçimde sunmaktadır.

Kitapta, Mâtürîdî'nin insanın özgür iradesi hakkındaki görüşlerine de yer verilmektedir. Yazar, Mâtürîdî'nin özgür irade anlayışının, özellikle insanın sorumluluğu ve ahlaki yükümlülükleri konusunda nasıl bir çerçeve sunduğunu kelâm-dil bilimi bağlamında detaylı bir şekilde irdelemektedir (s. 102-108). Buna ek olarak yazar, Mâtürîdî'nin İslam düşüncesinde akılcı bir yöntem izleyerek kelâm ilmine yaptığı katkılarının sadece teorik değil aynı zamanda pratikte de önemli bir yeri olduğunu savunmaktadır. Abacı'ya göre Mâtürîdî, insanın zihinsel kapasitesine büyük bir güven duymuş, aklın dinî anlamda doğru çıkarımlar yapabileceğini savunmuştur. Bu yönüyle kelâm ilminin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Abacı, çalışmasının sonuç bölümünde Mâtürîdî'nin, Mu'tezile tenkidinde kullandığı lügavi verilerin kaynaklarının kitabında verildiğini belirtmektedir. Ancak Mâtürîdî'nin Mu'tezile tenkidi

dışındaki konuları hakkında lügavi verilerin araştırılarak sarf-nahiv ve belâgat verileri bakımından ele alınmadığını dile getirip bu bağlamda konuya yönelik ilgisi olan araştırmacıların bu konuya dair akademik çalışma yapmalarını tavsiye etmektedir (s. 156). Burada Abacı'nın akademik alana yeni adım atmış olup tez veya makale konusu bulmakta zorlanan araştırmacılara konu önerisi sunduğu göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak Abacı "*Kur'ân'ın Mâtürîdî Yorumu*" kitabında, Mâtürîdî'nin akılcı yaklaşımını hem entelektüel hem de tarihsel bir perspektiften resmetmektedir. Bunu yaparken de özellikle anlatım biçimlerinden açıklayıcı ve tartışmacı anlatımı kullanmaktadır. Düşünceyi geliştirme yollarından ise karşılaştırma, örneklendirme ve kaynaklandırma yöntemlerini kullanarak Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile'nin i'tizâl bağlamında birbirlerini nasıl tenkit ettiklerini anlamaları hususunda okuyucunun istifade düzeyini arttırmaktadır. Ve Mâtürîdî'nin tenkit metodolojisini, modern dönemde İslam dünyasında yaşanan düşünsel krizlere karşı güçlü bir alternatif olarak sunmaktadır. Abacı, çalışmasında mevcut bilgiyi teyit etmekten ziyade dil bilimi ve kelâm bağlamında *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'daki i'tizâli ele alarak bu konuda yeni bir inceleme alanı inşa etmiştir. Mâtürîdî'nin, klasik tefsir anlayışına akıl ve nakil irtibatını kurarak nasıl modern bir perspektif getirdiğini başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Abacı, Mâtürîdî'nin metodolojisinin bu anlamda büyük bir entelektüel değer taşıdığını ve onun düşünsel mirasının günümüzde de güncel kalmaya devam ettiğini başarılı bir şekilde savunmaktadır. Ve Mâtürîdî'nin akılcı

perspektifinin, modern dönemde İslam düşüncesinin yeniden inşasında önemli bir yer tuttuğunu savunmaktadır. Kitap dikkatli okunduğunda, Abacı'nın hedefine ulaştığı ve verdiği örneklerle modern çalışmalara ışık tuttuğu görülecektir.